

MONOGRÁFIA A MAGYARORSZÁGI DÉLSZLÁVOK SZOKÁSAIRÓL

Kiss Mária: Délszláv szokások a Duna mentén. Akadémia Kiadó, Budapest, 1988

Az *Etnografija Južnih Slovena u Mađarskoj* kiadványsorozatban a hetvenes évek közepétől folyamatosan olvashatjuk a magyarországi délszlávok körében végzett néprajzi kutatások eredményeit. Ezzel az évkönyvvel párhuzamosan több kétnyelvű, illetve egynyelvű kiadvány is megjelent már, amely egy-egy problémakört monografikusan is feldolgozott. A magyarországi délszlávok körében elsősorban a szellemi kultúrára irányultak a kutatások, de nem hanyagolhatók el azok az eredmények sem, amelyeket az ottani kutatók a népviselet, a népi díszítőművészet feltárásában értek.

Kiss Mária évtizedek óta gyűjti a magyarországi délszlávok népköltészetét, népszokásait. Ennek a folyamatos kutatómunkának az eredményét összegzi abban a monográfiában, melyben a Magyarországon élő szerbek és horvátok szokásait dolgozza fel. Kutatásait elsősorban a Duna mentén élő néprajzi csoportokra összpontosítja, könyvében is elsősorban az itt élő szerbek és horvátok körében egykor és ma is élő rítusokat veszi számba, de egy-egy kérdéskör pontosabb megvilágítására a jugoszláviai néprajzi anyagból is példákat vesz. Munkáját azért összpontosítja a Duna menti településekre, mert azt már korábban Voigt Vilmos megállapította, hogy ezen a területen a népi kultúra sa-

játos összképe rajzolódik ki, valamint a magyarországi népzene egyik dialektusa Vujicsics Tihámér kutatásai szerint éppen erre a területre tehető.

A telepítéstörténet eredményei igazolták, hogy a Duna-melléken valamennyi balkáni eredetű nép, néprajzi csoport megtalálható. Szentendrén, a Csepel-szigeten és Buda környékén elsősorban a görögkeleti vallású szerbek élnek. A Duna déli szakaszán: Kalocsa, Baja környékén pedig inkább a katolikus horvátok: bunyevácok, sokácok.

Kiss Mária könyvében arra a kérdésre keresi a választ, hogy erre a jellegzetes etnikai, vallási, dialektológiai alapra milyen szokásrendszer épül. Ennek összefoglalását készítette el részben a korábban publikált anyag alapján, részben pedig a saját gyűjtését hasznosította. Feladatának tartotta azt is, hogy feltárja a népi kultúra változásait, a kulturális örökség változásainak irányát; megállapítsa, melyek azok a szokásmotívumok, amelyek kontaminálódhatnak más szokások rítusaival, melyek vesznek ki a népi kultúrából. Külön figyelmet fordít azokra a körülményekre, amelyek e változásokat előidézik. Részletesen foglalkozik a délszláv népszokások tárgyi kelteivel: az ünnepekre készített mágikus hatású rituális kalácsokkal, a növényekkel, amelyek nélkülözhetetlenek az egyes rítusokban. Mindezeket természe-

tesen nem külön fejezetben mutatja be, hanem az egyes szokások ismertetésekor világítja meg kultikus szerepüket, mivel e szokások szervesen kötődnek az ünnepekhez.

Kiss Mária könyvében nem kizárólag a Duna menti délszlávok szokásait taglalja, hanem az olvasók és a folkloristák tájékoztatására felvázolja a magyarországi délszlávok etnogenezisét is, foglalkozik azokkal az eltérő nézetekkel, amelyek a délszlávok megtelepedésével kapcsolatosak. A jugoszláv folkloristák számára rendkívül tanulságos az az összefoglaló, melyben számba veszi, kritikusan elemzi azokat a néprajzi és naprajzi jellegű ismertetéseket, amelyek a XVIII. század végétől napjainkig a magyarországi délszlávok népi kultúrájáról megjelentek. A szerző összefoglalójából azt is megtudhatják a kutatók, hogy az egyes publikációkból milyen ismeretekhez juthatnak a kérdéskör tanulmányozói. E fejezetből jó képet kaphatunk arról, hogyan alakult az elmúlt két évszázadban a Magyarországon élő délszlávok népismereti és néprajzi kutatása. A tanulmányok fontosak a jugoszláv folkloristák számára, mert ezekben a publikációkban korai adatokat találnak a szerbek, horvátok, bosnyákok néprajzával kapcsolatban. A magyar folkloristák számára azért értékes ez az összefoglaló, mert kiindulópontja lehet egy-egy téma interetnikus kapcsolatának a megvilágításához. A magyar és délszláv népek kultúrájának kölcsönhatását több ponton már érintette a szaktudomány, de az újabb kutatások azt bizonyítják, hogy e kérdéskörben újabb és újabb tények kerülnek elő. Kiss Mária monográfiája több problémára is ráirányítja a figyelmet, ezzel is jelezzve, hogy a délszláv és magyar néphagyomány vonatkozásában sok még a tisztázandó feladat.

A könyv gerincét a szokások bemutatása képezi. Az ünnepi szokásokat a teljes napi ünnepek szerint csoportosítja, de csupán a legfontosabb egyházi ünnepeket veszi számba: a karácsonyt, a hús-

vétot, a pünkösdöt, tehát a téli, a tavaszi és a nyári ünnepkör szokásait dolgozza fel. A húsvét mellett a tavaszi ünnepkörből csak a Szent György-napot taglalja. A nyári ünnepkörből a pünkösd mellett részletesen foglalkozik a Szent István-nap délszláv, magyar és európai vonatkozásaival is.

Az ünnepek menetének ismertetésekor elsősorban a legmarkánsabb szokáselemekre szorítkozik, de kitér azokra is, amelyek a legutóbbi időig jellemezték a Duna menti délszlávok ünnepeit. A karácsony kapcsán csak az ünnep legfontosabb jellemzőiről szól: a karácsonyi tuskóról (badnjak), az ünnepi asztalról, az első látogatóról, a parázsolásról, a rituális kalácsról, a koledálásról. Ezeket részletesen elemzi a magyarországi délszlávok körében, valamint fesorolja a szokások európai és jugoszláviai vonatkozásait. Nem említi azonban azokat a hiedelmeket, amelyek szorosan kapcsolódnak a szokásokhoz. Ugyanilyen módszerrel dolgozza fel a tavaszi és a nyári ünnepkört, valamint azokat a szokásokat, melyek vizsgálódásának körét képezik. Könyvében az ünnepi szokások, valamint a búcsú és a halotti emlék-ünnepek feldolgozása részletező. Hiányérzetünk csupán a családi védszentünnep tárgyalásával kapcsolatban van, minden bizonnyal azért, mert ezt a kérdéskört a szerb folklor tudomány már sokoldalúan feldolgozta. Kis Mária monográfiájában a pomázi szerbek szlaváját tárgyalja és felveti annak a lehetőségét is, hogy a bunyevácok névnapi ünnepei kapcsolatba hozhatók ezzel a szokással. Ezt a nézetet további kutatásokkal kellene bizonyítani, hiszen nemcsak a bunyevácok ünneplik meg a névnapokat, hanem a bácskai és bánáti magyarok is.

A Délszláv szokások a Duna mentén című könyvben a szerb anyag áll előtérben: a bunyevác, a sokác, bosnyák adatok elsősorban a terület interetnikus vonatkozásait világítják meg. Emiatt nem szorítkozik a szerző kizárólag a Dunamelléken élő szerbek ünnepeire, hanem egy-egy szokás értelmezésekor figye-

lembe veszi a deszki, szőregi variánsokat is.

Munkájának az a fejezete, amely a szokások mai változását vizsgálja, módszertani szempontból jelentős. Szempontjai a népi kultúra vertikális és horizontális változásai kapcsán nemcsak a délszláv népszokások elemzésekor hasznosíthatók, hanem a népi kultúra bármely területén. A szokások ilyen irányú alakulását a szerző szemléletes példákkal igazolja nemcsak a magyarországi délszláv anyagból vett példákkal, hanem a Jugoszláviában gyűjtött adatokkal is.

Fontos könyv Kiss Mária monográfiája. Elsősorban a magyar folkloristáknak nyújt adatokat az összehasonlító

vizsgálatokhoz, de ugyanilyen fontos a jugoszláv szakemberek számára is, mert jól tükrözi az archaikus szokásmotívumokat, melyek legtovább maradnak fenn egy-egy nép életében. Éppen emiatt kár, hogy a könyv végén nincs szerbhorvát vagy angol nyelvű összefoglaló, mert így csak azok forgathatják, akik magyarul is értenek. Jó lenne, ha a könyvnek elkészülne a szerbhorvát vagy angol változata is, mert a magyarul nem olvasó folkloristák csak a függelékben levő rítusénekeket, s a kötet végén olvasható gazdag bibliográfiát hasznosíthatják.

BESZÉDES Valéria

TÁRSADALOMTUDOMÁNY ÉS KÖRNYEZET

A környezetvédelem társadalmi-gazdasági kérdései.
Politikai Gazdaságtan Füzetek 62. szám. MKKE-PTK, Budapest, 1988

A környezeti problémák, mint köztudomású, régóta foglalkoztatják a világ jövője iránt érzékeny kutatókat és politikusokat. Két évtizeddel ezelőtt érlelődött az ENSZ-ben a környezeti válság megoldását szolgáló világméretű együttműködés szükségessége, alakult meg a Római Klub, és már 1972-ben összeült Stockholmban az első környezetvédelmi világkonferencia. A magyarországi kutatókat is foglalkoztatták e kérdések már a hetvenes évtized elején is, de a nyolcvanas évek belső gazdasági és környezeti krízishelyzete kellett ahhoz, hogy e problémákat ne lehessen a gazdasági és politikai döntéshozók által azzal elintézni, hogy nálunk ez nem komoly probléma, hiszen a szocialista tervgazdaság a környezeti válságra is gyógyír.

Környezetünk lerombolásával a jövőt veszélyeztetjük, ezért nő a társadalmi aktivitás, és ezen belül a fiatalság részvétele is. Gazdasági és társadalmi modernizációkkal szorosan összefüggő jelenségről van szó, nem múló divatról. A politika-tudományi elemzés és egyúttal a gyakorlat számára főként az elmúlt

2–3 év vetett fel olyan új kérdéseket, amelyek korábban nem vagy nem így jelentkeztek. Megjelentek az állampolgári kezdeményezések, növekvőben van a politikai részvétel igénye, és egyre-másra alakulnak az alternatív szervezetek, az új társadalmi mozgalmak. Gazdaságilag is egyre nyilvánvalóbb, hogy az olyan újratermelési folyamat, amely kirekeszti a környezetet szempontokat hosszú távon tarthatatlan. Mindezek miatt örömmel kell fogadnunk minden olyan törekvést, amely a környezeti probléma okainak feltárására, megoldási lehetőségek felvázolására vállalkozik. Ilyen tudományos munkát tartalmaz az alább ismertetendő kötet is.

A környezetvédelem társadalmi-gazdasági kérdései című kiadvány a Politikai Gazdaságtan Füzetek sorozatban jelent meg, s egy egyetemközi kutatócsoportban folyó munkát reprezentál. 1985 márciusában alakult meg az MKKE-PTK mellett A környezetvédelem társadalmi-gazdasági összefüggései elnevezésű kutatócsoport, melynek munkájába